

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Arlety Augustyniak, pt., „Przestępczość i niedostosowanie społeczne nieletnich w ujęciu kryminologicznym” napisanej pod kierunkiem naukowym, prof. dr hab. Tadeusza Cieleckiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego

I. Ogólna charakterystyka pracy

Dysertacja doktorska mgr Arlety Augustyniak, pt., „Przestępczość i niedostosowanie społeczne nieletnich w ujęciu kryminologicznym”, liczy 354 strony i jest bardzo interesującym studium teoretyczno-empirycznym z zakresu nauk prawnych.

Z ogromnym zaciekawieniem przestudiowałem recenzowaną publikację naukową będącą interdyscyplinarnym spojrzeniem makrostrukturalnym oraz mikrostrukturalnym na niezmiernie istotny obszar jakim jest kształtowanie świadomości umysłu i świata obiektywnych treści myśli u osób manifestujących nieprzystosowanie społeczne w okresie nieletniości i przestępczości w fazie dorosłego życia.

Ujmowanie problematyki badawczej przy wykorzystaniu wielu dyscyplin naukowych należy odnotować jako rzadko spotykane opracowanie i wydarzenie akademickie.

Struktura dysertacji jest logiczna i uporządkowana rzeczowo w dziewięciu rozdziałach tematycznie i spójnie powiązanych z zasadniczą ideą i celami poznawczymi. Opracowanie wieńczy obszerna bibliografia zawierająca 311 pozycji zwartych w tym 19 prac obcojęzycznych, stanowiąca najnowsze publikacje naukowo-badawcze oraz pomnikowe lecz nadal aktualne piśmiennictwo z zakresu kryminologii i nauk kognitywistycznych. Wykaz cytowanych źródeł publikacji poszerza indeks aktów normatywnych począwszy od standardów międzynarodowych i ogólnokulturowych reguł do przepisów prawa krajowego regulujących sferę ochrony praw dziecka i nieletniego.

Opracowanie opatrzone zostało o ponadto :wykazem tabel w liczbie 28 oraz 33 wykresów ,które w sposób przejrzysty dokumentują przebieg procesu badawczego oraz interpretują wyniki pogłębionych analiz empirycznych. Całość pracy doktorskiej zamyka wzór narzędzia pomiaru odnoszącego się do oceny stanu demoralizacji i nieprzystosowania społecznego oraz karalności nieletnich w okresie dorosłości a także polityki sądowej w zakresie skuteczności i efektywnego przeciwdziałania temu zjawisku.

Część ogólną pracy doktorskiej stanowi pięć podstawowych rozdziałów odnoszących się do zagadnień z dziedziny resocjalizacji instytucjonalnej osób nieletnich oraz podstaw teoretyczno-teleologicznych uzasadniających zróżnicowane modele postępowania z nieletnimi. Problematyka wtórnej socjalizacji w systemie integracyjno-wolnościowym osób nieletnich zagrożonych bądź demonstrujących zachowania inkryminowane zaprezentowana została wielopoziomowa, wyczerpująca w całości zagadnienia diagnozy, terapii, katamnezy i prognozy społecznej. Do szczegółowych kwestii zaliczyć należy dyskurs dotyczący: wielowymiarowości odpowiedzialności prawnej nieletnich w ujęciu historycznym, współczesnych modeli i strategii oddziaływań resocjalizacyjnych międzynarodowych standardów ochrony praw dzieci i młodzieży, addytywnej wiedzy odnoszącej się do wybranych teorii kryminologicznych wyjaśniających genezę zachowań dewiacyjnych nieletnich, środowiskowych predyktorów odpowiedzialnych za proces socjalizacji z udziałem czynnika patologicznego oraz rozmiarów i dynamiki przestępczości nieletnich w obrazie statystycznym.

Osią centrową spinającą powyższą problematykę stanowi propozycja systemowego spojrzenia na zagadnienie postępowania w sprawach nieletnich wykazujących stan nieprzystosowania społecznego oraz przestępczości. W tym celu przedłożona została w oparciu o wiedzę kognitywistyczną koncepcja analizy funkcjonowania modelu sprawczego z zastosowaniem teorii Talcotta Parsonsa. Propozycja ta jest wyborem strategii pozwalającej ocenić skuteczność i efektywność polityki sądowej w zakresie profilaktyki i prewencji zapobiegania nieprzystosowaniu i przestępczości nieletnich.

Część druga dysertacji doktorskiej obejmuje metodologię własnych badań empirycznych: analizę przebiegu i wyników badań w zakresie redukcji zachowań dewiacyjnych nieletnich, reakcję organów wymiaru sprawiedliwości na kwestie naruszania przez nieletnich porządku aksjonormatywnego, badania losów nieletnich po zakończeniu reakcji sądowej w fazie ich dorosłości.

II. Dyskurs naukowy nad problematyką rozprawy

Praca doktorska stanowi bardzo istotny wkład w rozwój wiedzy kryminologiczno-prawnej na temat rozwoju człowieka i jego struktur psychicznych włączanych w proces oddziaływań resocjalizacyjnych wsparty na paradygmacie sprawiedliwości wyrównawczej.

Podstawowe zagadnienia poddane wszechstronnej analizie dotyczyły w warstwie teoretycznej: wyboru racjonalnego systemu kontroli i zmiany społecznej osób nieletnich dotkniętych demoralizacją lub artykułujących zachowania przestępcze; określenie w oparciu o reguły hermeneutycznego poznania stopnia skuteczności i efektywności występujących modeli instytucjonalnej resocjalizacji oraz zdefiniowania strategii oddziaływań opiekuńczych, wychowawczych i terapeutycznych odpowiadających na rzeczywiste i atrybutywne zmiany osobowościowe nieletnich jako uczestników tychże procesów.

Wartość badawcza opracowania teoretycznego została wyraźnie zaznaczona poprzez rozsądne zgromadzenie i zinterpretowanie głównych nurtów myślenia interdyscyplinarnego odpowiadającego za humanistyczne a nie utylitarne i mechanistyczne nastawienie do jednostki, wspólnoty i otoczenia w sytuacjach konfliktowych.

Niezmiernie istotnym obszarem dywagacji intelektualnej Autorki była próba odpowiedzi na zagadnienia wielowymiarowości odpowiedzialności prawnej nieletnich, dokonując przeglądu prawa pozytywnego w materii postępowania w sprawach nieletnich oraz teorii naukowych odnoszących się do istoty przestępczości, karania oraz stosowania środków poprawczo-wychowawczych. Trajektorią analizy poznawczej były koncepcje odwołujące się do zemsty, odwetu humanitarnego, represji i korekcyjnej indywidualizacji. Doktorantka jednoznacznie wypowiedziała za systemem odpowiedzialności normatywnej uwzględniającym działania pomocowe, ochronne i profilaktyczne na rzecz nieletnich. Predyktory modelu określane jako pomoc, wsparcie i prewencja należy interpretować na gruncie prawa i myślenia antropologiczno-filozoficznego jako okoliczności warunkujące ze strony systemu sprawczego działania sprawiedliwościowe i skuteczne. Podzielić należy w całości rozważania w tym zakresie Autorki pracy, iż jedynie wartości indywidualne i grupowe mogą stanowić gwarancję dla oddziaływań resocjalizacyjnych, zapewniających ochronę dobra jednostki.

Ta merytoryczna na poziomie inteligencji obiektywnej i etycznej dysertacja naukowa pozwoliła odsłonić i obnażyć aktualny system odpowiedzialności prawnej nieletnich, którego materialnym wyrazem jest krajowy model jurydyczny. Porządek prawny powinien godzić i uwzględniać w sposób syntetyczny i równy oczekiwania różnych grup społecznych co do zasad odpowiedzialności nieletnich za zachowania niezgodne z regułami życia społecznego. W tym celu należy zgodnie z uwagami Autorki posługiwać się w procesie stanowienia i stosowania prawa koniecznymi aksjomatami: synergii, kontekstu, różnorodności, równowagi i zasadności.

System porządku jurydycznego nie może przejmować funkcji nakazowości moralnej i prospołecznej ale definiować obiektywne i neutralne predyktory natury aksjonormatywnej pozwalające na swobodny i wolny wybór norm chroniących dobro jednostki i jednocześnie dobro wspólne przez wszystkich uczestników będących stronami postępowania przed sądem rodzinnym i karnym.

Zagadnieniem centrowym w kształtowaniu prawa pozytywnego jest określenie warunków materialnych pozwalających na urzeczywistnienie modelu sprawiedliwości naprawczej w miejsce systemu retrybutywnego lub opiekuńczo-wychowawczego. Wariant sprawiedliwości karzącej koncentruje się na przestępstwie i wyrównywaniu krzywdy poprzez ukaranie sprawcy. Ofierze zostaje odebrane prawo do współdecydowania i odpowiedzialności a tym samym pozbawia się zdolności doznawania i odczuwania przez nią na równi ze sprawcą, uczuć wyższych i eliminuje się prawo do samoistnych aktów wolitywno-emocjonalnych w stadium postępowania sądowo-wykonawczego.

Rodzaj odpowiedzialności opiekuńczo-wychowawczej nawiązujący do pozytywistycznej koncepcji przestępczości, sygnalizuje przemożny wpływ elementów egzogennych - środowiskowych mających bezpośredni związek przyczynowo-skutkowy z demoralizacją oraz przestępczością. Tym samym działania prawne systemu nie koncentrują się na czynie zabronionym a na strategii zapewniającej nieletnim pomoc, opiekę i wychowanie. W centrum tego modelu znajduje się sprawca, wobec którego podejmowane są indywidualizowane działania. Układ powyższy marginalizuje rolę ofiary, całkowicie

ją odsuwa od reguł postępowania sądowego wspartych na sprawiedliwości, bezpieczeństwie i skuteczności. Tak rozumiana zasadność i poprawność jurydyczna sprowadza się faktycznie do legalizmu i zgodności z interesem osób nieletnich.

Poprawny układ sprawiedliwości naprawczej jako restytucja sprowadza się do wyrównywania przez przestępcę krzywdy, którą w wyniku swojego zachowania wyrządził ofierze przestępca. W tym układzie generatywnym w pełni zakłada się zaangażowanie, współpracę i wymianę pomiędzy wszystkimi uczestnikami zaangażowanymi w postępowaniu sądowym. Każda ze stron biorąca udział w dialogu dochodzi swoich praw oraz dąży do zaspokojenia potrzeb przy aktywnym współdziałaniu. Społeczeństwo jako widownia pełni rolę facylitacyjną i sprowadzającą się do kontrolowania za pośrednictwem profesjonalnych podmiotów prawnych procesu porozumienia i pojednania. Zespołowe dochodzenie do koncyliacji umożliwia sprawcy wyrównanie szkody powstałej w następstwie czynu zabronionego a tym samym zapewnia mu czynny i proaktywny udział w odpowiedzialności i zaciąganiu dobrowolnych zobowiązań społecznych. Podzielić należy stanowisko Doktorantki, iż w tym wariantcie modelowym zaznacza się wyraźnie równowaga pomiędzy stronami postępowania sądowego, gwarantująca konsensus i porozumienie a nade wszystko brak stygmatyzacji oraz wspólnotową akceptację i zrozumienie pozwalającą włączać nieletnich ponownie do pozytywnych grup społecznych.

Zważyć należy, iż na poziomie dialogu inkluzyjnego można przełamywać ograniczenia świadomości społecznej opartej na mitach, stereotypach i myśleniu konserwatywnym. Pozwoli to na zaanektowanie w sposób trwały do zasad odpowiedzialności prawnej za czyny niedozwolone i naganne społecznie osób nieletnich, paradygmatu: spotkania, dialogu, zauważania innych, zaakceptowania skonfliktowanych stron oraz współdziałania w stronę autotelicznej kontroli i zmiany społecznej.

Podzielić należy w całości dyskurs mgr Arlety Augustyniak, iż zagadnienie demoralizacji i nieprzystosowania społecznego stanowić powinno podstawę do kreowania ontologiczno-kognitywnej oferty programowo-pomocowej dla nieletnich ujawniających dymensje antagonistyczno-destruktywnego zachowania społecznego. Wyraźnie należy wyartykułować, iż poprawa jurydyczna jako wyznacznik rzeczywistej kontroli i zmiany społecznej wobec osób przejawiających symptomy demoralizacji i przestępczości, nie ma cech atrybutywno-autotelicznego wartościowania. Tym samym wybór ustawodawcy do ciągłego posługiwania się miarą poprawy jurydycznej w celu oceny efektywności działań sprawczych w procesie instytucjonalnej resocjalizacji, stanowi dowód reaktywnego i punitywnego kursu rozwiązywania problemów społecznych.

Odsuwając na bok kategorię poprawy normatywnej w organizowaniu pomocowych strategii w stosunku do młodzieży niedostosowanej społecznie, Autorka słusznie uznała potrzebę posługiwania się trajektorią definiującą ten stan kondycji osobowej nieletnich. I tak, w sposób addytywny należy zestawiać antecedensy objawowe, funkcjonalne, operacyjne, utylitarne zaburzonego zachowania nieletnich w środowisku zewnętrznym, aby w sposób komplementarny zdiagnozować ich osobowość.

Dokonany przez Autorkę pracy, przegląd piśmiennictwa z zakresu kryminologii i pedagogiki resocjalizacyjnej wyczerpuje znamiona analizy wieloczynnikowej i zdecydowanie afirmuje pogląd, iż zachowania antagonistyczno-destrukcyjne będące wyrazem konfliktu osoby ze społeczeństwem są pochodne i zdecydowanie interferują z kryzysem wartości osobowych i deficytami rozwojowymi nieletniego.

Dywagacje naukowe dotyczące środków sadowych stosowanych w postępowaniu z nieletnimi z tytułu demoralizacji bądź popełnionych czynów karalnych ,wyraźnie wskazują ,iż jedynie system terapeutyczny jest rozsądną propozycją na nieuważne i niedojrzałe zachowanie młodzieży.

Do interesujących rozważań naukowych zaliczyć należy fragmenty rozprawy doktorskiej obejmujące dyskurs na temat współczesnych modeli i strategii oddziaływań resocjalizacji zakładowej. Przyjęcie trójwymiarowego konstruktów ekscentrycznie spinającego płaszczyznę strukturalną, funkcjonalną oraz proceduralną w heurystycznym modelu, zaświadcza o dużej erudycji i profesjonalizmie Autorki opracowania. Jest to podejście logiczne, kognitywistyczne a nade wszystko komplementarne porządkujące proces wtórnej socjalizacji nieletnich w rygorach skuteczności i efektywności działań efektorycznych.

Struktura modelu zwraca bowiem uwagę na czynności :postulowania ,optymalizowania i realizacji ; zaś funkcje systemu gwarantować mają przedsięwzięcia opiekuńcze, wychowawcze i terapeutyczne. Natomiast esencja algorytmu skojarzeniowego obejmuje procedury wskazujące na psychotechnikę ,socjotechnikę i kulturotechnikę.

Lektura pracy doktorskiej jednoznacznie dostarcza wiedzy, iż proces wtórnego uspołecznienia nieletnich integruje oddziaływania intrapersonalne oraz równoległe zabiegi interpersonalne, modyfikując zachowania oraz struktury regulacyjne osobowości w tym: sieć poznawczą, popędowo-emocjonalną oraz wartościująco-normatywną. W tym celu działalność sprawcza opisywana jako antropotechnika w postępowaniu z nieletnimi może przybrać formę strategii: urabiania, otwartości bądź poszukującej oferty.

Autorka wykorzystując interdyscyplinarną literaturę wykazała się znawstwem i kompetencyjnością poruszanej w pracy problematyki obejmującej zagadnienia strategii kontroli i zmiany zachowań nieletnich z jednoznacznym odnotowywaniem dymensji odpowiedzialnych za jej efektywność.

Przychylić się należy do afirmowanej przez Doktorantkę strategii poszukującej, gdyż ona jedyna na poziomie celów jak i ideału wychowawczego zakłada partnerski udział stron w wyborach zgodnych z ich oczekiwaniami i życzeniami oraz zgodnie z zasobami i potencjałami nieletniego. Tylko ten rodzaj postępowania prowadzi do kreowania autonomii jednostki, rezygnuje z różnych przejawów dominacji, autokratyzmu czy zabiegów psychomanipulacji. Sprawczość oferty pomocowej sprowadza się generalnie do rozbudowywania sfery dialogu motywacyjno-wspierającego, aby osoba zaakceptowała wysoki poziom swojej wartości heurystycznej i koherencji. Tym samym doświadczając odpowiedzialne partnerstwo, jednostka samodzielnie pragnie rozszerzać sferę wolności emocjonalnej w stronę zachowań akceptowanych przez innych na widowni społecznej.

Indeks oddziaływań celowo-twórczych w nie narzuconych z zewnątrz bez jakichkolwiek przymusów, nacisków i gróźb mechanistycznego ich kształtowania otwiera drogę do alternatywnych wyborów utwierdzonych na interakcjonizmie społecznym.

Literatura pracy doktorskiej dostarcza wszechstronnej wiedzy i utwierdza, że podstawowymi okolicznościami perspektywy wychowania i uspołecznienia nieletnich są zmiany reedukacyjne polegające na eliminowaniu cech niepożądanych z jednoczesnym wzmacnianiem właściwości pozytywnych struktury emocjonalnej, poznawczej, i zachowawczej. Ponadto należy dążyć do facylitacji właściwości układu wolistyczno-uczuciowego, który się dotychczas nie wykształcił należycie. Opierając się na koncepcji homogeniczności i wzajemnej synergii powyższych działań modyfikujących normatywność zachowania jednostki uznać trzeba, iż sprawczość zależna będzie od samoświadomości, samowychowania, samopotwierdzania i samorefleksyjności (autokreacji) osoby nieletniego.

Zgodzić się należy ze stanowiskiem Autorki dysertacji doktorskiej, iż na podstawie wiedzy kryminologicznej uwzględniającej teorie behawioralne, humanistyczne i interakcjonistyczne, zasadniczym mechanizmem zmiany i kontroli w systemie postępowania z nieletnimi jest wypracowanie „skorygowanie i wzmacnianie mechanizmów życia, które nie zostały należycie wykształcone w warunkach socjalizacji pierwotnej. Pamiętać należy również o określeniu alternatywnych metod adaptacyjnych, które nie pozostają w kolizji z wartościami i dymensjami indywidualnymi. System ten można porównać do sytuacji trudnej, opresyjnej i konfliktowej, którą należy skorygować na drodze wychodzenia osoby ze stresu, a tym samym zmieniając warunki życia uczuciowo-emocjonalnego, Jest to możliwe poprzez dezintegrację dynamizmów wewnętrznych jednostki z uwzględnieniem konieczności wychodzenia i przebudowy profilu psychologicznego za pośrednictwem optymizmu, kontroli wewnętrznej i samokontroli.

Jednocześnie w następstwie wyżej wymienionych oddziaływań w ramach środków opiekuńczo-wychowawczych i zakładu poprawczego, uruchomione zostaną mechanizmy obronne i struktury psychiczne zasadniczo ukierunkowane na rozwiązywanie aktualnych problemów życiowych oraz pozwalających sterować racjonalnie stanami uczuciowo-emocjonalnymi. Sytuacja ta odpowiedzialna jest za ukonstytuowanie się optymalnego poziomu stymulacji bodźców u osób nieletnich, eliminując tym samym poziomy niewłaściwe, które są odpowiedzialne za wywoływanie stanów niepewności, nadmiernego lęku, agresji bądź zagubienia. Wyraźnym elementem osiągnięcia pozytywnej równowagi stymulującej bodźce ze środowiska zewnętrznego jest ukształtowanie u nieletnich osób mechanizmu samokontroli i samopotwierdzania braku unikania wyborów własnych osadzonych na dynamizmie wolności emocjonalnej, odpowiedzialności oraz dobrowolnego zaciągania zobowiązań w sytuacji zmiany społecznej. Tylko w oparciu o strategię wychowawczą pozwalającą dobrowolnie uwolnić się osobie z nadmiaru stresu, napięć i niepokoju można próbować stwarzać praktyczne warunki dla modelu poszukującego w stronę empatii i rozwoju moralnego człowieka.

Efektywny przebieg procesu wtórnej integracji osób wykazujących symptomy demoralizacji bądź niedostosowania społecznego, zdaniem Autorki opracowania, to aktywność interpersonalna wyzwalamąca realizację potrzeb wyższego rzędu i dążeń rozwojowych,

zmierzająca do urzeczywistniania i urealniania stanów wolności emocjonalnej gwarantującej czynny i proaktywny udział w osiągnięciu przez nieletnich osobowości moralnej.

Zasadniczym warunkiem zaistnienia mechanizmów odpowiedzialnych za skuteczną i zasadną zmianę zachowania nieletnich w czasie wykonywania środków opiekuńczo-wychowawczych bądź poprawczych, jest wykształcenie się zdolności selekcyjnych, interpretacyjnych i transformacyjnych oraz adekwatnego ich reagowania na sytuacje zmiany społecznej. Tym samym, jak właściwie i poprawnie wnioskuje Doktorantka, rezultat projektowanej alternatywności zachowań i postaw jednostki w rygorach właściwych dla sądowego systemu postępowania w sprawach nieletnich, sprowadza się zasadniczo do indywidualnego aprobowania wtórnej integracji osobowości i rozszerzania sfery autonomiczności osoby.

W nawiązaniu do bardzo interesującego tekstu stanowiącego rozdział trzeci dysertacji doktorskiej, zawierającego sumę treści kryminologicznych odnoszących się do środowiskowych determinantów genety zachowań dewiacyjnych, można odnotować, iż właściwości reakcji, interpretacji i transformacji są osobowymi cechami wpływającymi na przebieg i rezultat komunikacji społecznej.

Mgr Arleta Augustyniak zawarła w swojej pracy wywody odnoszące się do procedury postępowania w sprawach nieletnich na kanwie standardów międzynarodowych oraz krajowego porządku normatywnego a także reakcji organów wymiaru sprawiedliwości stosujących odpowiednie środki kontroli społecznej wobec nieletnich. Pozwoliło to ocenić efektywność systemu reakcji prawnej wobec osób zdemoralizowanych lub niedostosowanych społecznie. Ustalono, iż proces ten nie zachodzi nagle, bowiem celów jego nie można osiągnąć pojedynczymi i epizodycznymi interwencjami efektorycznymi. Natomiast jest to złożony, celowościowy i planowany układ działań sprawczych przebiegający w określonych etapach. Są nimi: rozeznanie, uczenie się, tolerancja, akomodacja i asymilacja społeczna. Nieletni przystosowuje się bowiem do wzorów i reguł życia wspólnotowego poprzez czynne rozwiązywanie swoich życiowych problemów.

W tym celu mechanizmy sensytyzacji partycypacyjnej są ukształtowane przez czynniki endogenne i egzogenne, które warunkują określony stan efektywności procesu integracyjnego osób zdemoralizowanych bądź przejawiających właściwości niedostosowania w przestrzeni publicznej. Do grupy podstawowej zaliczyć należy: poczucie własnej wartości i kompetencji, samoocenę, poczucie sensu życia i wolności emocjonalnej, stygmatyzację, optymizm i skuteczność postępowania. Predyktory zewnętrzne zaś to: wsparcie rodzinne i środowiskowe, wykształcenie, status pozycyjny oraz rozwiązania systemowe obejmujące pomoc następczą wobec nieletnich po zakończeniu wykonywania środków sądowych. Zasoby wewnętrzne odpowiedzialne są za wybór refleksyjnego stylu poznawczo-efektywnego bądź wariantu bezrefleksyjnego warunkującego rutynowość i nieplastyczność emocjonalną. One także decydują o wyborze zachowania i utrwalania wzorów postępowania na poziomie stałości emocjonalno-poznawczej na wszelkie zmiany albo wyzwania pozytywne charakteryzujące się aktywnym podejściem do nowych sytuacji wychowawczych. Przy pierwszym wariacie reagowania normatywnego, jednostka wyzwała stany lęku, niepokoju, braku poczucia

bezpieczeństwa ,ucieczki, wycofania bądź rezygnacji. Przy relewantnym układzie sytuacyjnym, osoba odczuwa stan wolności emocjonalnej, potrzebę skuteczności a nade wszystko powstają warunki do świadomego urabiania emocji i uczuć na wyższych poziomach dynamizmu wewnętrznego.

Podzielić należy pogląd Doktorantki ,iż uruchomienie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych w postępowaniu w sprawach nieletnich ,staje się możliwe, gdy osoba odznacza się refleksyjnością i samoświadomością. Wówczas autoplastycznie włącza się ona w życie grupowe, alloplastycznie dokonuje się w niej zmiana oraz artykułuje zdolności samorealizacji i integracji wtórnej zgodnie z odrzuconymi potrzebami.

Do ciekawych fragmentów zaliczyć należy te partie rozważań teoretycznych, które wyjaśniają, iż na efektywność procesu uspołecznienia młodzieży wykazujących symptomy demoralizacji lub niedostosowania społecznego, wpływają nade wszystko : subiektywizm, zindywidualizowana świadomość, wolna wola, odpowiedzialność i wolność emocjonalna nieletnich. Jednostka pozytywnie nieprzystosowana to ta, która akceptuje samego siebie i wartości własnych doświadczeń uczących, a źródłem interpretowania zasad i reguł społecznych staje się wolna wola i kreatywna świadomość.

O dużych walorach erudycyjnych oraz pogłębionym myśleniu analitycznym Autorki rozprawy, zaświadcza wywód uznający, iż zasadniczą właściwością definiującą zdolność nieletniego do myślenia, działania i praktycznego postępowania w oparciu o istniejący porządek normatywny jest umiejętność pokonywania i neutralizowania swoich uwarunkowań psychospołecznych. Osoba bowiem potrzebuje wykształcić metapotrzebę odpowiedzialną za dokonywanie aktów wyboru i rozwoju ekstensywnej motywacji pozwalającej osiągnąć stan pozytywnego dowartościowania siebie z jednoczesnym akceptowaniem i zrozumieniem dobra innego człowieka.

Biologiczna cykliczność struktur wewnętrznych osoby przełamania jest i modyfikowana drogą ,która zakłada przyjmowanie i adoptowanie nowej hierarchii wartości, wzorcowych norm warunkujących dążenie nieletniego w stronę równoczesnego akceptowania dobra indywidualnego i wspólnotowego. Tworzywem opanowania trudności egzystencjalnych w poszukującym modelu opiekuńczo-wychowawczym wobec nieletnich jest zdolność i kompetencyjność tych osób do głębokiej introspekcji, samoanalizy własnych stanów emocjonalno-wolitywnych. Przy wykorzystaniu wsparcia i zaufania oraz społecznego komfortu można stymulować u osoby niedostosowanej empatię i wrażliwość moralną. Wówczas jednostka ukierunkowuje w sposób zadowalający stany kryzysogenne oraz pozytywną motywację, myślenie, percepcję, wrażliwość i uczuciowość w granicach swojego typu psychologicznego. Pozwala to na udany rozwój indywidualności osobniczej oraz kreowanie alternatywnej rzeczywistości uwzględniającej doznawanie i odczuwanie przeżyć innych ludzi.

Do satysfakcjonujących i poprawnych elementów pracy zaliczyć należy rozdziały od szóstego do ósmego ,odnoszące się do założeń metodologicznych i przebiegu własnych badań empirycznych. Przyjęto model analizy ilościowej w oparciu o paradygmat interpretatywno-krytyczny. Analiza poznawcza obejmowała ocenę trafności i efektywności stosowanych środków reakcji prawnej na zachowania nieletnich przejawiających symptomy demoralizacji

lub stan nieprzystosowania społecznego. Przedmiot poznawczy został zinterpretowany całościowo i poddany systemowej weryfikacji w praktyce. Algorytm metodologiczny obejmujący obok przedmiotu badań ,cele, hipotezy, metody i środki pomiaru, został w dużej mierze skonstruowany zgodnie z wymaganiami i standardami wiedzy prawnokryminologicznej. Polem odniesień badawczych był materiał aktowy spraw nieletnich oraz po okresie pięcioletniej katamnezy ,wyroki sądowe tych nieletnich jako osób legitymujących się pełnoletnością wydane przez sąd rejonowy w Opolu. Podstawowym celem badań było ustalenie i wykazanie wybranych uwarunkowań niedostosowania społecznego i przestępczości nieletnich w ujęciu netaanalizy kryminologicznej. Zwrócono szczególną uwagę na determinanty społeczne oraz środowiskowe, strukturę popełnianych czynów karalnych oraz zachowań świadczących o demoralizacji, metody działań dewiacyjnych, miejsce popełnienia czynów inkryminowanych. Celami operacyjnymi było prześledzenie reakcji organów wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich przejawiających cechy demoralizacji oraz sprawców czynów karalnych w ujęciu systemowym ze szczególnym odnotowaniem jego funkcjonalności jako modalności generatywnej modelu postępowania w sprawach nieletnich.

Oprócz zasygnalizowanych celów badawczych związanych z odnotowaniem struktury popełnionych czynów karalnych oraz zachowań świadczących o demoralizacji nieletnich a także reakcji organów wymiaru sprawiedliwości na tego typu działania, dokonano pogłębionej strukturalnie i epistemologicznie oceny sylwetek nieletnich sprawców. W tym ostatnim obszarze penetracji empirycznej zdiagnozowano: środowisko rodzinne nieletnich, wykształcenie rodziców i ich stosunek do pracy zawodowej, karalność ,uzależnienia, stan majątkowy rodziny, warunki mieszkaniowe, stosunek nieletnich do nauki szkolnej, typ szkół do których uczęszczali oraz rodzaj problemów wychowawczych sprawianych przez osoby badane w szkole i środowisku domowym.

Zróznicowanie zagadnień podlegających weryfikacji w oparciu o badania terenowe na trzy zasadnicze moduły odnoszące się do: profilu osobowego, struktury zachowań dewiacyjnych oraz rodzaju reakcji organów wymiaru sprawiedliwości, dały podstawy Doktorantce do sformułowania wstępnej diagnozy stanu rzeczywistego zagrożenia internalizacyjnego bądź eksternalizacyjnego ze strony nieletnich. Ta wyjściowa zgeneralizowana wiedza przedkładająca się na stosowanie reakcji prawnej ze strony organów wymiaru sprawiedliwości z kolei dała asumpt do sformułowania realnej prognozy kryminologicznej wobec nieletnich podlegającej weryfikacji na etapie badań katamnestycznych. Organizacja badań własnych uwzględniająca analizę na poziomie diagnozy, terapii, katamnezy i prognozy społecznej, zachowania nieletnich o cechach dysfunkcyjnych i patologicznych, potwierdza profesjonalizm i znanstwo metodologiczne Autorki opracowania doktorskiego.

Doktorantka sformułowała singularną hipotezę ogólną, iż system postępowania w sprawach nieletnich jest mało skutecznym i mało efektywnym w oddziaływaniach na nieletnich sprawców czynów karalnych bądź wykazujących symptomy demoralizacji. Ponadto model ten eliminuje innowacyjność działań w zakresie dynamizowania rozwiązań profilaktyczno-prewencyjnych w stosunku do tej kategorii osób a także wykazuje

dysfunkcyjność w obszarze współpracy, koordynacji i wymiany pomiędzy wszystkimi uczestnikami postępowania w sprawach nieletnich.

Na szczególne podkreślenie zasługuje rzetelność i duża staranność przeprowadzenia badań, zważając na fakt, iż zostały one zrealizowane w trzech fazach. W fazie pilotażowej, zasadniczej i fazie katamnesticznej uwzględniającej okres pięciu lat po upływie fazy zasadniczego reagowania sądowego na czyny nieuważne i niedojrzałe nieletnich. Ten wybór organizacji badań pozwolił Autorce opracowania zobiektywizować ocenę diagnostyczno-prognostyczną w stosunku do stopnia zagrożenia dobra wspólnego ze strony podsądnych w okresie adolescencji młodzieńczej.

Analiza ilościowa obejmująca akta sądowe wszystkich spraw nieletnich rozpoznanych i zakończonych w 2010 roku w sądzie rejonowym w Opolu ,którzy popełnili czyny karalne lub wykazywali symptomy demoralizacji oraz wszystkich wyroków sądowych zasądzonych w 2015 roku w tym, że sędzia wobec nieletnich poddanych wcześniejszym badaniom ,spełniła kryteria doboru losowego, celowo-systematycznego oraz reprezentacyjnego. W okresie anamnezy próba badawcza liczyła 194 nieletnich; z czego 108 pochodziło ze spraw toczących się w postępowaniu wyjaśniającym ,45 w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym i 41 w postępowaniu wykonawczym. Natomiast w okresie katamnesticznej aparat badawczy stanowiła lista 179 badanych nieletnich, którzy w badaniach podstawowych mieli ukończone 13 lat i tym samym w 2015 roku jako wtórnym okresie legitymowali się pełnoletnością.

Organizacja badań, jej przebieg i interpretacja wyników metaanalizy empirycznej zaświadcza o dużych kompetencjach i umiejętnościach posługiwania się warsztatem naukowym przez Autorkę opracowania.

Dysertację doktorską kończą rozważania odnoszące się do praktycznego modelu postępowania sądowego w sprawach nieletnich, zmierzające do przebudowy warstwy normatywnej i wykonawczej systemu. Uogólnienia mają charakter trafnych, zobiektywizowanych i syntetycznych reguł oraz zaleceń moderacyjnych dla pracy resocjalizacyjnej i działań terapeutyczno-edukacyjnych wobec nieletnich naruszających ład społeczny.

III. Uwagi polemiczne

1.W rozdziale czwartym dotyczącym środowiskowych determinant zachowania jednostki ,Doktorantka na stronach 119-131 opisuje mikrośrodowisko rodzinne, zwracając uwagę na podstawowe jego dymensje wpływające na proces socjalizacji nieletniego. W wykazie tych okoliczności zabrakło kategorii zasadniczej generującej modalność zachowania młodych osób ,jaką jest podstawowa typologia postaw rodzicielskich. W tym miejscu warto przywołać teorię Maccoby'ego i Martina ,którzy rozwinęli typologię postaw rodzicielskich na podstawie dwóch wielkości: wymagań stawianych przez rodziców i ich reakcji. Wymagania charakteryzowane są jako postawy rodziców względem kontroli dziecka, która może być wysoka lub niska; podobnie reakcja może odzwierciedlać nastawienie w kierunku akceptacji lub odrzucenia ,dając generalnie cztery główne typy zachowań familijnych. Są nimi: postawa autorytarna, autorytarna, pobłażliwo-przyzwalająca oraz lekceważąca w stosunku do dziecka. Jedynie

postawa autorytarna polegająca na tym, iż rodzic kontrolując dziecko, równocześnie reaguje na jego potrzeby, jest uważana za podejście idealne dzięki temu, że uwydatnia ona społeczne umiejętności i kompetencje dziecka. Ich związek przybiera kształt wzajemnego zrozumienia, rodzic potrafi słuchać dziecka i w razie powstania nieporozumień będzie używał intuicyjnych i inteligentnych argumentów jako metody przywrócenia dziecka do zachowania zgodnego z wymaganiami rodzica. Postawy autorytarna, przyzwalająca i lekceważąca w swoich najbardziej ekstremalnych formach mają na celu hamowanie społecznych kompetencji dziecka. W wyniku tego dziecko może znaleźć możliwość wyrażania samego siebie w zachowaniach dewiacyjnych lub w działalności przestępczej.

2. Analizując zagadnienie socjalizacji rodzinnej i jego wpływu na zachowania dewiacyjne nieletnich w świetle literatury prawnokryminologicznej, stwierdzić należy, iż zabrakło fundamentalnych w tym obszarze poznawczych badań autorstwa Loebera i Stoutchamer-Loebera oraz Smydera i Pattersona. Pierwsze odnoszą się do elementów rodzinnych powiązanych z zachowaniami dewiacyjnymi wśród dzieci i młodzieży, podczas gdy drugie koncentrują się na zmiennych odzwierciedlających rodzinne interakcje.

Loeber i Stoutchamer-Loeber sformułowali cztery paradygmaty wyjaśniając związek pomiędzy elementami rodzinnymi a agresywnymi i przestępczymi zachowaniami nieletnich. Są nimi: paradygmat lekceważenia, konfliktu, zachowań i postaw dewiacyjnych oraz zniszczenia. Autorzy wnioskują, że całościowe analizy danych pokazują, iż zmienne socjalizacji, takie jak: rodzicielski nadzór, odrzucenie oraz problemy na tle interakcji rodzice-dzieci, mogą najsilniej skutkować zachowaniami przestępczymi wśród nieletnich. Relacje rodzicielsko-mażeńskie oraz przestępczość rodziców może tylko częściowo służyć ma rozwój zachowań dewiacyjnych u dzieci. Natomiast najsłabszym korelatem będzie brak rodzicielskiej kontroli, zdrowie rodziców czy ich nieobecność. Efekt działania tych czynników wydaje się być taki sam zarówno u chłopców jak i dziewcząt.

Elementy rodzinne występujące w tych czterech paradygmatach mogą pojawiać się samodzielnie bądź też w różnych kombinacjach. Brak reakcji rodziców na zachowanie dewiacyjne dziecka może zrodzić silny antagonizm w ich wzajemnych relacjach, gdy dziecko dorośnie, szczególnie wtedy, gdy zachowanie dziecka odbiega silnie od przyjętych norm, a rodzice nie potrafią ustanowić adekwatnych mu granic. W dodatku rozbitcie rodziny (przez rozwód czy chorobę) może w rezultacie powodować postawę lekceważącą względem dziecka bądź też zrodzić związek rodzic-dziecko naznaczony przez konflikt.

Snyder i Patterson przeprowadzili obszerny przegląd literatury kryminologicznej na temat wpływu rodzinnej interakcji na zachowania dewiacyjne u dzieci i młodych ludzi. Rodzinna interakcja opisywana jest w kategoriach: dyscypliny, rodzicielstwa pozytywnego, kontrolowania zachowań dziecka poza domem oraz rozwiązywania problemów i konfliktów. Ustalono, iż istnieje związek pomiędzy swobodą, niekonsekwencją, punitywnym wychowaniem a agresywnością nastolatków. Ponadto badania wykazały, że: wadliwe życie emocjonalne, pasywność, bierność w kształtowaniu zainteresowań, nieprzestrzeganie wspólnie akceptowanych norm i wartości w życiu codziennym i poza domem, nie wykazywanie zainteresowania postępiami w szkole oraz brak inteligentnej edukacji sprzyjającej rozwojowi

dziecięcej samokontroli, społecznej kompetencji i zorientowanego na osiągnięcia zachowania-odgrywają ważną rolę w urabianiu antyspołecznej osobowości nieletnich.

Kontrolowanie czy obawa rodziców o to, co dziecko robi poza domem jest silnie związana z wiedzą o osobach, z którymi dziecko jest powiązane, o tym co robi w czasie wolnym oraz gdzie zwykle spędza czas wolny poza domem. Aby kontrola była efektywna, rodzice muszą sformułować zestaw wyraźnych reguł obowiązujących dziecko. W celu ich przestrzegania muszą nadzorować zachowania nastolatków oraz podejmować kroki edukacyjne, jeżeli jakaś reguła zostanie złamana. Typowe cechy rodziny dewiacyjnej to: częste wybuchy złości, defensywność, nieprzyjazne postawy komunikacyjne oraz brak omawiania decyzji w kwestiach odnoszących się do rodziny.

Snyder i Petterson ponadto rozwinęli dwufazowy model zachowania dewiacyjnego u dzieci. Pierwszy etap definiuje związek rodzinny lekceważenie dziecka, które prowadzi do nieodpowiedniej społecznej adaptacji, braku dyscypliny i odrzucenia. Dzieci odrzucane w drugiej fazie zaburzonej socjalizacji stają się podatne na czynniki patogenne i kryminalne, ze względu na zerwanie rzeczowych, osobowych i kulturowych więzi z rodziną i pozytywnymi grupami rówieśniczymi.

3. Autorka pracy w części teoretycznej definiującej prakseologiczny model postępowania w stosunku do nieletnich oraz relacjonując własne badania terenowe, zapożyczyła tradycyjne podejście ontologiczno-gnoseologiczne w miejsce rozwojowo-ekologicznej perspektywy poznawczej. Zwłaszcza rozdział IV dotyczący środowiskowych determinantów implikujących zachowania dewiacyjne młodzieży i rozdział VI pkt. 8 i 9 odnoszący się do diagnozy środowiska rodzinnego badanych nieletnich i przejawów demoralizacji i przestępczości z ich strony; potwierdzają wybór konserwatywnego myślenia i całkowitego podporządkowania się tradycyjnym i rutynowym teoriom kryminologicznym.

Tradycyjne badania nad socjalizacją zmierzające do wyjaśnienia wpływu społecznego środowiska na przystosowanie dzieci, które były w wysokiej mierze skoncentrowane na zmiennych strukturalnych, takich jak: status społeczno-ekonomiczny rodziców, skład i struktura rodziny oraz zmiennych społeczno-psychologicznych (oceniających rodzinną interakcję) pokazały, że rodzinna relacyjność ma większy wpływ na postawy nieletnich i ich osiągnięcia w szkole niż status społeczno-ekonomiczny i struktura rodziny. Zmienne strukturalne oddziałują na zachowania osoby w szkole za pośrednictwem interakcji rodzic-dziecko. Dlatego daje się zauważyć zainteresowania rodziców postępami dziecka w nauce chęć do omawiania kwestii związanych ze szkołą, co ma wpływ na stymulowanie zainteresowania dziecka w kierunku kontynuowania nauki oraz dalszych osiągnięć edukacyjnych.

Badania nad przestępczością pokazały podobny wpływ społeczno-ekonomicznego statusu i struktury rodziny oraz podejście rodziców do kwestii wychowania dziecka na ich przestępczość. Związek pomiędzy reprezentacją społeczną rodziców a przestępczością nieletnich jest pośredni, po części przez jakość interakcji między rodzicami w obrębie rodziny. Kiedy uwzględnione zostaną umiejętności rodziców, związek pomiędzy rozbitą rodziną i przestępczością dzieci, zmniejszy się dramatycznie. Żadne z dalszych strukturalnych

elementów nie mają znaczącego bezpośrednio wpływu na przestępczość. Zamiast tego, proces rodzinny wpływa w bezpośredni sposób na strukturalne podłoże przestępczości.

Rutynowe badania zaprezentowane przez Autorkę opracowania, nad socjalizacją nieletnich nie uwzględniają w sposób dostateczny realistycznego opisu ich naturalnego środowiska. Analizy empiryczne są ekologicznie ułomne, gdyż zachowania dzieci i młodzieży odnoszone do są do środowiska sztucznego, systematycznie kontrolowanego. Ekologicznie słuszne studia nad rozwojem dziecka powinny dążyć do zbadania wszystkich uczestników środowiska rodzinnego, w którym oni rzeczywiście żyją. W literaturze kryminologicznej można przywołać model środowiska ekologicznego zaproponowany przez Bronfenbrennera. Warunki w których dorasta dziecko winny być badane na różnych poziomach: mikro, mezo, egzo i makro. Kiedy dziecko jest aktywnym uczestnikiem w danym mikrosystemie, będzie zarówno kształtować, jak i będzie kształtowane przez system, a zestaw wartości i norm rządzący interakcjami pomiędzy członkami systemu zostanie przejęty przez nieletniego (internalizacja). Osoba konstruuje mikrosystem w taki sposób, w jaki jest przez ten mikrosystem kształtowana.

Mikrosystem ma hamujący wpływ na socjalizację osoby, jeśli istnieją braki, słabości w samym systemie lub jeśli takie dysfunkcje mogą w nim powstać. Za Anderssonem możemy powiedzieć, iż mezosystemy są to związki pomiędzy mikrosystemami, w których rozwijająca się osoba doświadcza rzeczywistości. Natura mezosystemu będzie zależała od relacji pomiędzy różnymi mikrosystemami, których dziecko jest członkiem. Silnie zwarty mezosystem, którego całościowe oddziaływanie jest dla nieletniego korzystne, będzie również satysfakcjonujące dla jego ogólnego rozwoju. Na przykład, szkoła jest postrzegana przez rodzinę jako coś pozytywnego, osoba łatwiej przystosuje się do szkolnych standardów, norm i wartości, a to z kolei, będzie ułatwiała jej pracę w szkole oraz pobudzała do osiągnięcia sukcesów w nauce.

Egzosystem leży poza najbliższym otoczeniem jednostki, niemniej jednak podtrzymuje strukturę jej codziennego życia. Najbliższe środowisko dziecka jest zabarwione przez społeczny i finansowy status jego rodziców, warunki których doświadczają w pracy, ekonomiczną, społeczną i fizyczną naturę miejsca zamieszkania, oraz habitus społeczny sąsiedztwa. Rozwój dziecka jak podkreśla Gottfredson dzięki korzystnym elementom egzosystemu ułatwia rodzicom jako wychowawcom dziecka życie zgodne z ich własnymi oczekiwaniami i ambicjami. Takie systemy pomagają rodzicom odgrywać aktywną rolę społecznych partnerów swoich dzieci. Potencjalna pomoc dostępna rodzicom zależeć będzie od władz miejskich i środków którymi one dysponują.

Różnice mikro, mezo i egzosystemów kultury i podkultury są odbiciem ich ideologicznych, historycznych i politycznych wartości i warunków. Warunki jednej szczególnej kultury mogą wydawać się relatywnie jednakowe w porównaniu z warunkami innej kultury. Te najbardziej zasadnicze modele tworzą makrosystem. Rozpatrując makrosystem z perspektywy ekologicznej, najważniejszy jest jego wpływ na mikrosystem (co jest najbardziej związane z socjalizacją), a nie makrosystem jako taki (tzn. całościowa, ideologiczna super struktura społeczeństwa).

4. Środowisko szkolne oraz problemy edukacyjne nieletnich stanowiąca przedmiot indagacji naukowych zaprezentowanych w rozdziałach IV i rozdziale VI dysertacji mają charakter

wnioskowania opisowego i nie zostały pogłębione o materiały wieku metaanaliz kryminologicznych. W świetle zgromadzonych badań empirycznych można stwierdzić, iż generalnie: problemy w szkole dają początek przestępczości, przestępczość powoduje niepowodzenia w nauce oraz problemy w szkole jak i przestępczość są determinowane przez inne czynniki. Problemy w szkole we wczesnym wieku (7-12 lat) oraz zachowania przestępcze mogą być do pewnego stopnia wyjaśnione przez pochodzenie społeczne ucznia i jego osobowość. Spirack, Marcus i Saift odkryli, że agresywność, niska samoocena oraz brak cierpliwości w wieku 5-6 lat mogą powodować powstanie problemów w szkole w wieku 13-16 lat. Zachowanie dzieci w pierwszej klasie szkoły podstawowej może również wykazywać słabe lecz istotne powiązania z ich przestępczością w wieku 17 lat.

West i Farrington ustalili, że prawie połowa uczniów, którzy nagannie zachowywali się w szkole podstawowej była ujęta w kartotekach kryminalnych przed ukończeniem 17 lat. Badania edukacyjne nad efektywnym nauczaniem ujawniły że placówki szkolne poprzez środki organizacyjne, działalność społeczną i oświatową mają wpływ na międzyszkolne różnice w zachowaniu i osiągnięciach uczniów (Rutter, Mortimore, Andersson). Zasadniczym zagadnieniem tych badań było zweryfikowanie tezy, iż usprawnienie funkcji szkoły może podnieść standardy zachowań uczniów i ograniczyć ich przestępczość. Modalnymi czynnikami mającymi wpływ na proces uspołecznienia nieletnich będą: liczebność uczniów przypadająca na nauczyciela oraz rozmiar szkół i klas oraz źródeł finansowania. Ponadto relacje pomiędzy nauczycielami i uczniami oraz pomiędzy samymi uczniami oraz współpraca rodziców ze szkołą. Do zasadniczych czynników interweniujących na proces socjalizacji szkolnej nieletnich zaliczyć wypada takie: poświęcenia nauczycieli i uczniów dla pracy w szkole, nacisk na wiedzę oraz kwalifikacje edukacyjne nauczycieli. Ostatnia grupa predyktorów dookreślająca etos szkolny i wpływająca na socjalizację młodzieży to: kontrola społeczna w szkole i w klasie, przepisy szkolne i system kar i nagród. Przywołane metaanalizy kryminologiczne Ruttera dostarczają informacji na temat funkcjonowania szkół, przydatnych do określenia źródeł przestępczości wśród uczniów. Odkrył on, że udział w przestępstwie był niższy w szkołach, gdzie uczniowie przebywali w tych samych klasach przez kilka lat, gdzie ci sami nauczyciele wykładali po kilka przedmiotów i wraz ze swoimi kolegami planowali dalsze lata nauki, gdzie kontrola sprawowana była zazwyczaj nad całą grupą a nie nad jednostką, gdzie nauczyciele nagradzali uczniów w dowód uznania ich pracy i gdzie sami uczniowie byli odpowiedzialni za rezultaty owych osiągnięć.

Złożona miara charakterystyk szkół, nazywana ogólnie etosem lub klimatem miała związek z przestępczością uczniowską. W celu określenia wpływu klimatu szkoły na przestępczość, przeprowadzono analizę porównawczą jednostkowych zachowań uczniów, składu uczniowskiego i klimatu szkolnego. Schafer i Polk udowodnili, iż klimat ma tylko marginalny wkład w wyjaśnianie odmienności pomiędzy szkołami.

Mniej rozległe badania Finlaysona i Langhrana porównały postrzeganie klimatu szkolnego przez uczniów w różnych szkołach z podobnymi środowiskami marginesowymi ale o różnych poziomach przestępczości. Uczniowie szkół o wysokiej przestępczości wykazywali tendencje do mniejszej satysfakcji z własnej pracy i czuli się mniej pewni w szkole a także uważali samych nauczycieli za autorytarnych.

Badania przeprowadzone w Islandii przez Skinera analizowały czynniki etosu szkolnego i jego wpływu na dobrowolnie zgłaszaną przestępczość przez nieletnich. Oceniając społeczny etos szkoły wzięto pod uwagę: interakcje pomiędzy wszystkimi uczestnikami procesu edukacyjnego, nacisk szkoły na wiedzę i współzawodnictwo między uczniami oraz przepisy szkolne i zdolności nauczycieli do utrzymania porządku w klasie. Tylko relacja uczeń-nauczyciel może być przedstawiona jako mająca bezpośredni -ale słaby-wpływ na wskaźnik dobrowolnie zgłaszanej przestępczości uczniów.

Reynolds i Sullivan w swoich badaniach określili dwa różne typy szkół. W szkołach o niskiej przestępczości uczniowie byli zachęceni do aktywnego udziału w lekcjach i relacje między nauczycielami i uczniami były zadowalające. Nauczyciele i uczniowie byli bardzo oddani swojej pracy. Natomiast w szkołach o wysokiej przestępczości uczniowie i rodzice mieli niewiele do powiedzenia na temat organizacji toku nauczania, a uczniowie byli trzymeni pod stałą zewnętrzną, instytucjonalną kontrolą.

Bazując na teorii rozwoju społecznego, Hawkins badał wpływ adaptacji społecznej i przestępczości uczniowskiej o nasilonym bodźcu poprzez stosowanie zróżnicowanych systemów oddziaływań, modyfikujących środowisko szkolne. W doświadczalnych długoterminowych badaniach 1200 uczniów w wieku około 13 lat, Hawkins zastanawiał się, czy istniejące szkoły i klasy mogą być zniesione, by stworzyć społeczne przywiązanie do szkoły i stwierdzić czy utworzenie takich warunków jest powiązane ze zmniejszonymi wskaźnikami przestępczości. W tym celu w 54 eksperymentalnych klasach wykorzystano trzy różne typy interwencji. Po pierwsze: praktyczne zarządzanie klasą-nauczyciele dają jednoznaczne instrukcje uczniom, wyjaśniając, jakiego oczekują zachowania. Po drugie: nauczanie interaktywne -nauczyciele podążając za postępem swoich uczniów, upewniają się, czy w pełni zrozumieli swoją pracę. I ostatni element procesu sprawczego to kooperatywne uczenie się - uczniowie pracują w grupach o mieszanym składzie. Po kilkuletnim testowaniu nauczyciele grup eksperymentalnych musieli modyfikować swoje zajęcia w określonym kierunku-ucznioie tworzący grupy eksperymentalne zachowywali się lepiej w klasie i bardziej podobało im się nauczanie. Chociaż badania nie zademonstrowały bezpośredniego wpływu wyżej wymienionych predyktorów interwencyjnych na przestępczość. Uczniowie zaś byli rzadziej relegowani i to, pośrednio i w długiej perspektywie, może faktycznie w dużym stopniu ograniczyć przestępczość.

Przywołane badania kryminologiczne pokazują, iż odrzucić należy mechanistyczne i symplicystyczne traktowanie elementów socjalizacji szkolnej jako generatywnych dymensji niedostosowania społecznego i przestępczości nieletnich.

5. Bardzo ważny i wartościowy fragment indagacji naukowych Doktorantki stanowiły rozważania na temat zróżnicowanego środowiska rówieśniczego i roli jaką ono odgrywa w procesie demoralizacji i niedostosowania społecznego młodzieży. Zasadniczy problem badawczy można odnieść do wykazania między innymi modalnych generatywnych różnic w tym przedmiocie pomiędzy chłopcami a dziewczętami. Zagadnienie to wydaje się być istotne, ze względu na specyficzne przewartościowania w strukturze i dynamice zachowań dewiacyjnych przez dziewczęta i młode kobiety na tle globalnej mapy zachowań nieuczynnych

i niedojrzałych. Tego fragmentu rozważań jednak zabrakło w zaprezentowanym piśmiennictwie stanowiącym rozprawę doktorską.

Zróznicowanie przestępczości przez dwie grupy w świetle aktualnej wiedzy kryminologicznej należy odnieść do stylu życia obu płci w kategoriach gotowości do podejmowania ryzyka, strachu, form bratania się, nadużywania alkoholu i narkotyków, różnych standardów kontroli, odmiennych więzi personalnych i interpersonalnych oraz sposobów wychowania właściwych kulturowo dla chłopców i dziewcząt.

Role płciowe są oparte na ideologii, która z kolei definiuje normy społecznego zachowania zależne od kultury, która generalnie nastawiona jest na model rodziny patriarchalnej. Według Martensa, czynniki mikro, mezo, egzo i makro są używane do definiowania instytucji, które otaczają jednostki (rodzina, szkoła, sąsiedztwo, infrastruktura społeczna czy kultura) i mogą być źródłem informacji o tych rolach płciowych. Kobiety klasyfikowane są zazwyczaj jako przestępczynie do grup biologicznie homogenicznych o predyspozycjach psychofizycznych względem zachowań dewiacyjnych, zaś mężczyźni jako osoby uzależnione od cech społeczno-środowiskowych.

Leonard zanalizował, iż trzy wpływowe teorie (które także w swojej pracy na stronach 88-107 wymienia Autorka rozprawy);etykietowania, subkultury i zróżnicowanych związków nie znajdują zastosowania względem kobiet, gdyż przestępczość za punkt wyjścia uwzględnia podmiotowo-społeczne zachowania chłopców i mężczyzn.

Teoria zróżnicowanych związków(powiązania)może być pomocna w tłumaczeniu przestępczości kobiecej ale tylko w aspekcie wyjaśnienia dlaczego wskaźnik przestępczości nieletnich jest stosunkowo niski. Teoria Sutherlanda zakłada, że przestępcze zachowanie jest wyuczone w wyniku interakcji z innymi ludźmi, którzy akceptują przekraczanie prawa. Badania kryminologiczne wykazały (Campbella, Millera, Playera, Sarneckiego), że dziewczęta powinny być chronione przed tym procesem uczenia się. Udane przestępstwo wymaga bowiem: kontaktów, umiejętności technicznych i niezawodnych rynków zbytu. I wymaga ono pełnego dobrej woli nauczyciela. Z powodu różnicy płciowej, dziewczęta nie są najbardziej popularnymi członkiniami gangów i różnych grup dewiacyjnych w zdominowanym przez mężczyzn świecie przestępczym.

Na szczególną uwagę zasługuje teoria Braithwait'a, która stanowi wyjątek, gdyż jako teoria wstydu uwzględniła znaczące odmienności pomiędzy płciami. Dziewczęta mają tendencje do łączenia się w pary lub w małe grupy i często pozostają w domu. Chłopcy mają tendencję do łączenia się w bandy, gangi, zorganizowane formacje i wolą przebywać poza domem (England, Helmadotter). Przestępczość nieletnich jest związana z bandami i wydaje się sposobem bratania się, który jest odmienny od naturalnego. Przestępczość kobieca jest opisywana jako bardziej instrumentalna, zorientowana na korzyść, w porównaniu z bardziej ekspresywnymi czynami karalnymi popełnianymi przez nieletnich chłopców. Drugą istotną dymensją różnicującą zbiorowość nieletnich z pozycji płci, jest kategoria destrukcji i autodestrukcji. Chłopcy wykazujący stan zaniepokojenia, często wyrażają swoje uczucia w sposób destrukcyjny wobec innych, podczas gdy dziewczęta w podobnej sytuacji cechują

zachowania autodestrukcyjne: nadużywania alkoholu, prostytutka, niefrasobliwy styl życia prowadzący do wielokrotnej aborcji.

Kolejna odmienność w obu populacjach to wina i wstyd, będące uczuciami ważącymi za przyczyną powstrzymania się od zachowań dewiacyjnych. Wina odnoszona jest do chłopców i sprowadza się do: sumienia powiązanego z czynem karygodnym, akceptacji skutków i sposobu działania, uznawania swojego statusu dewianta, identyfikacji z rolą dewianta poprzez całkowitą akceptację nowej tożsamości dewiacyjnej oraz świadomości rozmyślnego wyrządzenia krzywdy innym osobom. Wstyd natomiast przyporządkowany jest doznaniom ze strony dziewcząt i sprowadza się do obowiązków zachowania jako nakazanego z zewnątrz, który zostaje naruszony bez udziału pełnej świadomości.

Badania Heindensona i Jungera dostarczają wiedzy, iż strach jako emocjonalna odpowiedź na dostrzeganie ryzyka stania się ofiarą jest kilkakrotnie razy więcej przeżywany przez dziewczęta aniżeli chłopców. Strach chroni przed niebezpieczeństwem i tym samym istnieje mniejsze ryzyko stania się ofiarą przemocy. Jest on spowodowany najczęściej: seksualnym niepokojem, niepewnością, ostrożnym zachowaniem i unika ryzyka. Wyjątek stanowią gnębione matki z dziećmi w domu i członkowie środowisk policyjnych przez personel restauracyjny.

W oparciu o teorie Hilla i Atkinsona, model patriarchalny rodziny sprowadza się do socjologii preferującej dla chłopców konfrontacje z ryzykiem, zaś dla dziewcząt unikanie ryzyka jako reguły i normy podstawowej.

Ważną właściwością strukturalnego dualizmu w obu populacjach jest miejsce i czas. I tak męski ideał, to koncentrowanie się na pracy, spędzanie czasu poza domem; mają więcej czasu wolnego niż kobiety i realizują się w sferze publicznej. Kobięcy ideał to: dysponowanie mniejszą ilością wolnego czasu, życiowe aktywności koncentrują się w domu, uczestniczą w sferze prywatnej a nie publicznej i tym samym nie wykazują zdolności do zachowań przestępczych.

Dzieci są wychowywane w taki sposób, aby w poszczególnych fazach spełniały oczekiwania co do społecznego zachowania. Męska rola obejmuje pewien stopień przemocy, agresji, brutalności i siły. Rola płci żeńskiej wymaga dostosowania się do zasad przestrzegania zobowiązań oraz utrzymywania spokoju. Dlatego też mężczyzna-przestępca naruszając prawo niekoniecznie będzie dawał dowód swojej roli płciowej, podczas gdy kobieta zawsze będzie naruszała dwie zasady, dotyczące życia społecznego oraz jej własnej roli płciowej. Może to być uważane za kolejną barierę dla przestępczości kobiet (Naffine, Tiby).

Wyjaśnienia różnic we wskaźniku przestępczości obserwowanych pomiędzy płciami szukać należy także w różnicach w kontroli jako metodzie wychowawczej stosowanej wobec chłopców i dziewcząt. Dziewczęta są kontrolowane inaczej niż chłopcy i że są bliżej swoich rodziców, co znaczy, że będą bardziej podatne na akceptację preferowanych przez rodziców systemów wartości. Taka kontrola wymusza internalizację norm i przekształca się w samokontrolę, która pomaga poszerzać sferę zachowań konformistycznych tak, iż ustawiczna kontrola rodziców nie jest potrzebna. Kobiety, które naruszają akceptowane reguły czy wartości

przeżywają uczucie winy i wstydu o wiele częściej niż mężczyźni i dlatego strach przed wstydem i społecznym napiętnowaniem może także prowadzić do zachowań konformistycznych (Braithwaite, Heidenson)

W badaniach amerykańskich różnice kontroli w rodzinie poddano weryfikacji względem dzieci w dwu różnych typach rodzin. W rodzinie patriarchalnej istnieje dokładny podział pomiędzy sferą produkcji (reprezentowana przez ojca) a sferą konsumpcji (reprezentowana przez matkę). W rodzinie egalitarnej te dwie sfery zachodzą na siebie. Badania pokazały, że w rodzinie patriarchalnej istnieją większe różnice w przestępczości synów i córek niż w rodzinie egalitarnej; synowie w rodzinach patriarchalnych byli bardziej skłonni do podejmowania ryzyka niż córki i wykazywali silniejszą podatność do popełniania przestępstw (Hill, Atkinson).

Skoncentrowanie się na dynamizmach różnicujących zachowania ryzykowne osób ze względu na płeć pozwala w sposób właściwy uporządkować dane diagnostyczne co do ich przestępczości. Współczesny fenomen wzrostu zachowań patologicznych i przestępczych wśród kobiet, wymaga dotarcia do modalnych dymensji generujących rzeczywiste odmienności właściwe wyłącznie tej grupie a odpowiedzialne za stan ich sprawstwa kryminalnego. Stąd zachodzi konieczność uzupełnienia opisu fenomenologicznego obrazu zachowań dewiacyjnych i kryminalnych dziewcząt i kobiet przez Autorkę dysertacji doktorskiej według wskazanych powyżej uwag o charakterze konceptualistycznym.

6. Metodologia pracy pomimo ogólnej poprawności i rzetelności warsztatowej nasuwa kilka wątpliwości. Po pierwsze: zaplanowane badania empiryczne nie powinny ograniczać się do analizy ilościowej przeprowadzonej za pośrednictwem wglądu do akt sądowych. Zgromadzony tam materiał diagnostyczny co do opisu sylwetki osobowościowej nieletniego, przyczyn niedostosowania społecznego, demoralizacji i zachowań kryminalnych jest niepełnowartościowy z punktu widzenia procesu poznawczego. Etap pilotażowy badań powinien dostarczyć Autorce pracy, argumentów na znaczące rozszerzenie pola eksploracji empirycznej z uwzględnieniem konieczności zastosowania sondażu diagnostycznego. Jedynie na poziomie analizy jakościowej wspartej metaanalizą ilościową, badacz może otrzymać sumę zobiektywizowanych informacji pozwalających na podstawie pełnej diagnozy badanego zjawiska z uwzględnieniem typu, gatunku, znaczenia i prognozy społecznej. Bez rzetelnej i rozbudowanej diagnozy stanu nieprzystosowania i demoralizacji osób nieletnich nie można ocenić kolejnych etapów obejmujących terapię, katamnezę i prognozę a składających się na system postępowania w sprawach nieletnich.

Po drugie: sformułowana hipoteza ogólna ma charakter opisowy, zaś hipotezy cząstkowe przybrały postać problemów badawczych a nie twierdzeń do udowodnienia. Istotną wadą to brak zmiennych dookreślających treści hipotezy generalnej w postaci zmiennych zależnych, niezależnych i pośredniczących. Z udziałem jedynie tych trzech kategorii dymensji można ustrukturalizować treść hipotezy i sformułować twierdzenie, które odzwierciedlać będzie dynamiczne i proaktywne podejście hermeneutyczne.

W następstwie przywołanych zmiennych strukturalnych należałoby dokonać ich operacjonalizacji z przywołaniem legalnych, autorskich definicji poszczególnych kategorii tworzących pole odniesień badawczych.

Po trzecie: przyjęcie koncepcji wyjściowej do badania modalności systemu odpowiedzialności prawnej nieletnich wykazujących cechy niedostosowania społecznego i demoralizacji a także aktywności przestępczej w oparciu o predyktory skuteczności, efektywności i funkcjonalności –wymaga bogatego materiału biograficznego osób badanych i danych dotyczących reakcji organów wymiaru sprawiedliwości wobec nich, który można zgromadzić w badaniach jakościowych, sondażowych przybierających postać analiz ciągłych, katamnesticznych lub longitudinalnych.

IV. Ostateczna konkluzja dotycząca rozprawy doktorskiej

Nienaganna strukturalizacja pracy zaświadcza, iż Doktorantka wykazała się olbrzymią wiedzą i umiejętnościami naukowej analizy w zakresie różnych dyscyplin a zwłaszcza prawa i kryminologii. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt posługiwania się przez Autorkę dysertacji, poznawczymi metodami badań społeczno-prawnych i oceny zebranych materiałów. Profesjonalne zaangażowanie interpretowania źródeł teoretycznych, nienaganny warsztat metodologiczny, zastosowanie poprawnych narzędzi pomiaru empirycznego oraz ugruntowane kompetencje w obszarze stawiania hipotez i problemów to zauważalne cechy Doktorantki podejmującej trud zdiagnozowania skuteczności i efektywności postępowania sądowego wobec nieletnich wykazujących symptomy demoralizacji, niedostosowania społecznego i kariery kryminalnej.

Mgr Arleta Augustyniak dokonując dyskursu naukowego w sposób przejrzysty i uporządkowany na gruncie wiedzy kryminologicznej zobrazowała przedmiot poznawczy posiłkując się regułami hermeneutyki i tym samym obiektywnie bez jakichkolwiek preferencji subiektywistycznych osiągnęła efekty badawcze.

Lektura rozprawy doktorskiej nie nasuwa wątpliwości, iż celem zasadniczym było stworzenie aksjologicznie-prakseologicznego modelu działań normatywnych pozwalających w sposób proaktywny i koherentny wpływać na integralny rozwój osób nieprzystosowanych społecznie, przewartościowując ich zachowania antagonistyczno-destrukcyjne na zachowania empatyczno-moralne.

W pełni zasadnym jest uznanie, iż w zakresie formułowania ocen, prezentowania własnego stanowiska oraz doboru merytorycznej argumentacji, Doktorantka wykazała duże zdolności oraz potwierdziła znaczący potencjał naukowy, argumentowania poglądów w sposób logiczny, jasny i spójny.

Praca doktorska napisana została poprawnym językiem, zaś używane nazewnictwo i styl określić można mianem klasycznego, ścisłego i precyzyjnego rzemiosła naukowo-badawczego.

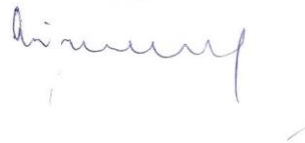
Recenzja pracy doktorskiej stanowi obszerne kompendium analityczne i w sposób endymiczny ma przyczynić się do rozszerzania horyzontów poznawczych Autorki oraz

ukazania dodatkowych zagadnień interferujących z problematyką modelowania systemu odpowiedzialności prawnej nieletnich manifestujących wrogie zachowania internalizacyjne i eksternalizacyjne.

Reasumując stwierdzam, iż dysertacją doktorską mgr Arlety Augustyniak, pt. „Przestępczość i niedostosowanie społeczne nieletnich w ujęciu kryminologicznym,” **oceniam pozytywnie**. Doktorantka dokonała skutecznego rozwiązania aktualnych problemów, nierzadko pomijanych w piśmiennictwie a związanych z racjonalną i efektywną strategią profilaktyczno-prewencyjną ograniczającą niedojrzałe i nieuważne manifestacje nieletnich.

Rozprawa doktorska stanowi niewątpliwie samodzielny dorobek naukowy w dziedzinie nauk prawnych w zakresie kryminologii, który w mojej ocenie w pełni spełnia wymogi przewidziane w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14.03.2013 roku o stopniach, tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U.nr.65 poz.59 z późn.zm.).

W związku z pozytywną oceną rozprawy doktorskiej wnoszę o dopuszczenie mgr Arlety Augustyniak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. zw. dr hab. Andrzej Baładynowicz